

VPRAŠANJE REGIONALIZMA IN UNIVERZALIZMA V REBULOVI PROZI

Ena vsebinskih stalnic pripovedne proze Alojza Rebule je srečanje med regionalnim in univerzalnim, kar je bistveni problem našega časa in tudi temeljno vprašanje današnje slovenske kulture. Gre za problem, na katerega so bili pozorni že nekateri domači in tuji kritiki, med njimi naj omenim Claudia Magrisa, ki je v knjigi *Trst, obmejna identiteta* zapisal, da izraža Rebula »s svojim zgodovinsko-simbolično-religioznim romanom *V Sibilinem vetru* (1968) parabolo o konfliktu med univerzalnostjo in partikularnostjo, med enotnostjo in različnostjo, kar je velik konflikt našega časa«. V svojih delih odpira Rebula primer tesne povezanosti med regionalnim in univerzalnim, ki lahko na obeh straneh segata v skrajnost. Skratka, gre za primer kontaminacije dveh temeljnih nasprotij. Prav regionalni determinizem, ki se je z vso intenziteto pojavil že v Rebulovih zgodnjih delih, je sprožil zagon v nasprotno smer, k univerzalizmu. Pri tem pa je značilno, da nikakor ne gre za univerzalizem razvezane vrste, saj je še vedno pripet na tradicijo in z njo globinsko determiniran.

Ključne besede: regionalizem, univerzalizem, Alojz Rebula, kratka proza

V sodobnem slovenskem pripovedništvu zavzema delo tržaškega pisatelja Alojza Rebule – doslej je objavil nad štirideset knjig, med katerimi so številni romani, novele, eseji in dnevniki – spričo duhovnega bogastva, njegove izjemne kulture, prvinske odprtosti človeku in naravi ter stilne odličnosti besedil posebno mesto. Vprašanje regionalizma in univerzalizma v Rebulovih pripovednih delih je usmerjeno predvsem k natančnejšemu pregledu njegove kratke proze iz zbirk, ki so bile objavljene v skoraj petdesetletnem časovnem razponu od *Vinograda rimske cesarice* iz leta 1956 (dopolnjena izdaja 1994) mimo izbora

Snegovi Edena, objavljenega leta 1977, do najnovejšega *Arhipela* s podnaslovom *Panorama slovenskih stoletij* iz leta 2002.¹

Rojen na robu slovenske zemlje (Šempolaj pri Trstu, 1924), ki je bila ob razpadu avstro-ogrske monarhije dodeljena Italiji, je tudi on šel, podobno kot Boris Pahor, skozi mladostno travmo, doživeto ob skrajnem ponižanju zaradi prepovedi maternega jezika:

Moja mladost je bila oropana nečesa neprecenljivega: šole v maternem jeziku. Osnovna šola in gimnazija sta bili italijanski. Fond domačega narečja je bil skrajno obubožan, bil je do kosti razjeden od železničarske nemščine in tovarniške italijanščine, zato je bilo treba začeti slovenščino praktično iz nič. (Rebula 1994: 12.)

Jezikovni preskok od revne regionalne govorice, od hlevskega ali dvoriščnega jezika, kot bi dejal Peter Handke, v univerzalni literarni jezik se mu je dvajsetletnemu zgodil ob branju Župančičeve poezije in predvsem njegovih prevodov Shakespeara. »Ko sem jih dobil v roke,« pripominja, »in nekatere tudi primerjal z italijanskimi, je v meni zrastle veličina, ki jo zmore moj zatajeni in preganjani jezik.« Skratka, pesnik *Dume* je bil krstitelj njegove slovenske narodne in kulturne zavesti (Muzetič 2012: 8).

Nič čudnega ni, da je prav iz stiske, ki je bila sad genocidnega okolja, v katerem je doraščal, pognala posebna privrženost materinščini, temu »neusojenemu jeziku«, kot ga imenuje, ki je razločno zaznamovala vse njegovo delo. Materni jezik zanj ni bil samo sredstvo komunikacije, temveč tudi etična in ontološka kategorija, segajoča v najgloblje plasti človekove biti. Zgovorna je v tem smislu primera, ki jo je vnesel v svoj prvi veliki roman s tržaško tematiko *Senčni ples* (1960): »Jezik, vidiš, to ni nič drugega kakor življenje samo ...« (Rebula 1960: 69). Rebula stilist je hkrati primer, kaj zmore iz jezika narediti zatiranje. V svojem koloradskem dnevniku *Vrt bogov* iz leta 1986 je zapisal nekaj pomenljivih misli, ki zadevajo to vprašanje.

Na primer, da sploh pazim na slovenščino. Da je vmes nekakšna ihta, ne vem na koga. Kdove, če ne kar na Benita Mussolinija. Ja, on me je oropal za slovensko osnovno šolo in gimnazijo in jaz bi se mu rad maščeval, tako da bi si prav ohcetno postregel s slovenščino vseh okusov in barv ... (Rebula 1986: 220.)

Občutek jezikovne utesnjenosti in prepovedi je torej od mladih let, ko je začel pisati, sproščal v njem posebno jezikovno vnemo in iznajdljivost, slast po imenovanju vidnega in nevidnega. Šlo je, če povemo z njegovimi besedami, za »odpiranje okna v pokrajino biti«. Poskusiti kreativno pisanje v nematernem jeziku je po njegovem kretnja, ki jo lahko navdihujejo slavoohlepnost, manjvrednostni kompleks ali eksperimentiranje, z eno besedo nekaj, kar diši po

¹ V obravnavano problematiko sem posegla ob drugačem kontekstu v študiji *Duhovna os Rebulove proze* (2005) in v uvodnem eseju *Essere uomo, uomo il più possibile (Biti človek, čim bolj)* k izboru Rebulove kratke proze *La vigna dell' imperatrice romana (Vinograd rimske cesarice)*, (2011).

nepristnosti (Košuta 2004: 13). Ob tem se ne zdi odveč pripomniti, da današnja pisateljska praksa močno prestopa to stališče. Leposlovno besedilo, ki je pognalo iz take podlage, ni nikoli moglo biti samo esteticizem pa tudi ne samo igra ali eksperiment. Glede sloga se rad sklicuje na Katona starejšega iz starega Rima in na njegovo znano geslo: *Rem tene, verba sequentur* (*Drži se vsebine, besede bodo sledile same po sebi*) (Pibernik 1983: 44).

Ko je začel pisati, je bil po svojih besedah dosti bolj doma pri antičnih klasikih, pri Danteju, Tolstoj, pri Župančiču kakor v kakšnem sodobnem literarnem dogajanju. Do takšnega ali drugačnega avantgardizma je bil docela ravnodušen (Pibernik 1983: 44, 45). Prav tako ni mogel v zrelih letih sprejeti postmodernizma in njegovih napovedi o smrti subjekta, o koncu velikih zgodb in koncu metafizike. »Ne moremo ubežati ne ideologijam ne vrednotam,« piše v članku *Žalostna postmoderna*, »kakor ne moremo ubežati zraku« (Rebula 1997: 16).

Po vsem povedanem je razumljiva njegova pripetost na tradicijo, na domačo in svetovno klasiko, ki jo predstavljajo imena svetovnih piscev, kot so sv. Avguštín, Pascal, Goethe, Dostojevski, Tolstoj, Nietzsche, Claudel, Pasternak ali Hemingway, med domačimi pa Prešeren, Cankar, že omenjeni Župančič, Kosovel in Kocbek. Pri Italijanih občuduje, kot rečeno, predvsem Danteja² z njegovim »titanskim občutkom za usodnost«, kritičen pa je do sodobnikov, saj se mu zdi, da »danes še posebej toliko njihove proze ne more iz regionalizma« (Šalamun - Biedrzycka 1995: 140).

Rebulova zgodnja kratka proza ni zaprta vase, temveč napoveduje, kljub začetnim negotovostim, nekatere temeljne poteze večjih pripovedi iz kasnejših let, predvsem romanov. Ena vsebinskih stalnic njegovega pisanja vse od prvih besedil s konca štiridesetih in petdesetih let prejšnjega stoletja pa je srečanje ali spopad med regionalnim in univerzalnim. Gre za bistveni problem našega časa in temeljno vprašanje slovenske kulture. Za problem, na katerega so bili pozorni pomembni sodobni misleci. Naj omenim Claudia Magrisa, ki je v knjigi *Trst, obmejna identiteta* prav ob Rebuli zapisal (Pirjavec 2011: 7):

V slovenski književnosti izraža v Trstu živeči pisatelj Alojz Rebula s svojim zgodovinsko-simbolično-religioznim romanom *V Sibilinem vetru* (1968) parabolo o konfliktu med univerzalnostjo in partikularnostjo, med enotnostjo in različnostjo, kar je veliki konflikt našega časa; njegov junak, barbar iz naroda Jacigov, ki ga Rimljani ujamejo (in ga nasilno iztrgajo iz njegovega ljudstva, a ga s tem barbarskim nasiljem uvedejo v klasično kulturo in krščanstvo), je personifikacija nasprotja med partikularnostjo in univerzalnostjo. Kljub redundancam in pretiravanju se Rebuli v tem romanu posreči, da spremeni tematiko iz davnih časov v metaforo sveta. (Ara in Magris 2001: 236, 237.)

² Prim. *Dante* (Rebula 1991: 188–191).

Ali povedano z besedami Jožeta Pogačnika, Rebula »z enako pozornostjo obravnava pojav vsakdanjega življenja in duhovni zalet v veselje ali v večnost« (Pogačnik 1967: 143).

Kot pisatelj je Rebula od začetkov svojega literarnega ustvarjanja najprej zasajen v sodobnost in bližnjo preteklost manjšinskega mikrokozmosa, rodnega Krasa in mesta Trsta, do katerega pa ima psihološko kompleksen, ambivalenten odnos. Gre za odnos, ki po njegovih besedah niha med sovraštvom in ljubeznijo, med domačnostjo in tujostjo, provincializmom in evropejstvom (Spadaro 1978: 72). Njegova pripetost na pokrajinsko in človeško okolje rodne zemlje se nam že v zgodnjih besedilih kaže predvsem skozi živo galerijo Kraševcev in Kraševk in njihove prvinske, uporniške narave. Pri opisu slednjih Rebula ne potrebuje umišljevanja, zadostujejo mu izkustva, ki mu jih je navrglo življenje in jih od otroštva naprej ni bilo malo (Pibernik 1983: 41).

V zgodnjih kratkih pripovedih ga še posebej vznemirjajo obdobje fašističnega nasilja nad slovenskim primorskim življem (*Vrnitev*), vojna leta, ko so se primorski fantje trumoma odločali za oboroženi boj in odhajali v gozdove k partizanom (*Mali John*), pa tudi ideološko in politično razgreto ozračje prvih povojnih let, se pravi čas anglo-ameriške zasedbe Trsta (*Deček od Misipija*, *Votel je Kras*, *Vinograd rimske cesarice*). Ta inferno je sam izkusil kot pripadnik manjšinske skupnosti, ki je bila pod fašizmom obsojena na etnično odstranitev. Travma, ki jo je pisatelj doživel v dijaških letih ob prezirljivem odnosu do *ščavov*, kot so Italijani zaničljivo imenovali in nekateri še danes imenujejo Slovence na Primorskem in v Trstu, je posebej sugestivno prikazana v noveli *Prodajalka bučk*. Zato ga je psotka »Ven, ščava!« – s katero je priljubljeni in občudovani, zanj »vsevedni« profesor vrgel nebogljen slovensko krošnjarko, prodajalko bučk, iz razreda, kjer se je pomotoma znašla – kot Slovenca globoko prizadela in ranila.

Rebulova zavezanost narodni skupnosti nas v takih bolestinah razmerah ne more presenetiti. Razumljivo je, da je zanj, v položaju manjšinca, narodno odpadništvo tudi moralni problem, saj vidi v njem nekaj človeško manjvrednega. »Zvestoba narodu,« pravi podeželski učitelj Jožko v noveli *Votel je Kras*, »sega tja do našega človeškega substrata, tja do erosa.« Po njegovem »ne more biti močnega, človeško neokrnjenega lika našega mladega človeka, če težnja po izpolnitvi v drugem spolu ne vsebuje istočasno zavestnega prilastka – namreč, da je ta spol slovenski« (Rebula 1994: 113). Gre vsekakor za občutljiv etnični humanizem, ki sega v območje etičnega, a je hkrati daleč od tega, da bi se sprevrgel v nacionalizem.

Mladi Rebula je, kot rečeno, močno vpet v kraško-tržaško družbeno in duhovno problematiko prve polovice prejšnjega stoletja. Pri tem pa ne gre samo za oris manjšinske skupnosti, obsojene na družbeno odrinjenost, neuglednost, nevplivnost in jezikovno zavrtost, kar pomeni kratenje osnovnih pravic neke manjšine, ki je že zaradi svoje majhnosti sama po sebi ogrožena in obsojena na umiranje. Z vso odločnostjo se zavzema za njen obstoj in priznanje, še posebej za

ohranitev slovenskega jezika tudi v javnem življenju: »/I/zdati svoj narod tu, tako rekoč na njegovem pokopališču, bi se mi zdelo dvakratno izdajstvo, izdajstvo nad krvjo in izdajstvo nad duhom« (Pibernik 1983: 46, 47).

Tako se na primer v noveli *Vinograd rimske cesarice*, ki je dala naslov prvi zbirki, ne brez groteskne komike in ironije spopade s problemom dvojezičnih tabel v času anglo-ameriške vojaške uprave, ki je kljub svojim glasno deklariranim demokratičnim načelom v mnogočem nadaljevala surovo politiko fašističnega režima do »tujerodcev« in med drugim ponovno uvedla poitalijančeno toponimiko. V omenjeni noveli so predmet spopada dvojezični prometni napisi, ki jih tedanja zavezniška oblast prepove, ne meneč se za obstoj stoletnih slovenskih krajevnih imen. S tem pa sproži pri prebivalcih majhne, povsem slovenske vasi na obronkih Krasa pravo revolucijo. Uporni in v svoj prav zaverovani Kraševci se seveda »ne dajo in kako bi se tudi dali danes,« meni pisatelj, »ko se niso dali celih tisoč let, odkar so tu v tem kamenju« (Rebula 1994: 141).

Občina je slovenska, so pravili, vasi so slovenske, ljudje govorijo, rojevajo se in ženijo in umirajo po slovensko, zato naj bodo tudi prometne table v skladu z njihovim življenjem, z njihovim rojstvom in ljubeznijo. Naj bodo v skladu tudi z njihovim umiranjem, zakaj ti ljudje so nedavno prav obilno umirali, in sicer ne v posteljah, ampak v gozdovih. Pod fašizmom so partizani skakali tu iz vsakega brina, ti ljudje so šli trumoma v gozdove, potem pa se kot zmagovalci zgrnili na morje, ki je bilo njihovo. Zdaj pa nočejo nič drugega, ko da v miru živijo in delajo ob svojem morju. Toda to ne gre brez tabel. Borili se bodo zanje, in če bo treba, bodo še enkrat zanetili upor. (Rebula 1994: 141.)

Že v prvi fazi svojega ustvarjanja pa zmore preseči ozko manjšinsko problematiko, zamejeno v koordinate določenega časa in prostora, in se usmeriti k bolj univerzalnim duhovnim temam, ki zadevajo »večne« probleme in dileme posameznega človeka. Gre za posebno vprašanje osebne svobode in nesvobode, dobrega in zlega, strahu in poguma, ljubezni in sovraštva, nič in smisla pa tudi za globljo duhovno in bivanjsko problematiko sodobnega sveta (Pirjevec 2011: 11). Odpira primer kontaminacije dveh temeljnih nasprotij, se pravi tesne povezanosti med regionalnim in univerzalnim, ki lahko pri njem na obeh straneh segata v skrajnost. Prav regionalni determinizem, ki se je, kot rečeno, z vso intenziteto pojavil že v Rebulovih zgodnjih delih, je sprožil zagon v nasprotno smer, k univerzalnemu. Pri tem pa je značilno, da to nikakor ni univerzalizem razvezane vrste, saj je še vedno pripet na tradicijo in z njo globinsko determiniran. Njegov moto *Biti človek, čim bolj* (Rebula 1968: 593) se odpira predvsem človekovi globlji moralni eksistenci, čutu za dobro in zlo, skratka njegovi humaniteti. To pa še posebej velja za pisatelja samega, ki bi bil brez tega čuta, kot sam meni, »prodajalec nič«. Tu se ponuja primerjava z Borisom Pahorjem, saj je avtor *Nekropole* kot laični humanist še močneje zasajen v življenjsko empirijo, čeprav je čisto po svoje odprt tudi univerzalnemu.

Ob tem je treba poudariti, da se prostor Rebulovih številnih krajših besedil in predvsem romanov postopoma močno spreminja in širi od domačega sveta do daljnih dežel Vzhoda in Zahoda, čas dogajanja pa se razpenja od sedanosti globoko nazaj v preteklost, v srednji vek, v antiko pa še dlje v biblijske čase. Ob vsej tematski in kronotopski raznovrstnosti pa je pogostoma izjemno zbran v svojo notranjo smer in cilj, obrnjen od stvarnega v eno samo globlje središče. V tem središču je njegovo tesnobno iskanje smisla, naravnano v krščansko transcendenco in eshatologijo. Izhaja pa iz osnovne nezadoščenosti tako s sabo kakor s kozmosom. Bistvo človeka vseh časov in kultur je po njegovem mnenju prav to, da se spričo svoje strašne krhkosti in tragičnosti ne more odpovedati temeljnemu vprašanju o smislu bivanja (Pirjevec 2005: 28, 29). Če povemo z besedami pisatelja samega, gre za »občutek razpetosti na križ bivanja, ko srce kliče po Edenu« (Pibernik 1983: 46).

Ta temeljni problem se je pri njem pojavil zgodaj in ga je zatem razreševal na različnih ravneh. Tako se mu je v zrelejših letih zazdelo domala bogokletno besedilo iz zgodnje faze, ki je nastalo v bližini ničejanske filozofije in »je bilo napisano iz nekakšnega obupa nad obstojem transcendence«. To je novela *Odčarani svet*, ki je bila prvič objavljena v tržaških *Razgledih* z naslovom *Utrži, Adam* (1951). V njej se je zbral okoli edenskega motiva, ki se pri njem pojavlja tudi pozneje. Tu se je ob eksistencialno dojetem biblijskem motivu spopadel s problemom človekovega trpečega iskanja resnice in smisla, s problemom, ki vzbudi v Adamu, izgnanem iz raja, nemir, grozo in strah. Sla po življenju in spoznanju naposled požene Adama na ponovno pot v Eden, čeprav ve, da mu je povratek vanj prepovedan. Pri tem drznem in samozavestnem dejanju se njegov duhovni boj izteče v ponosno potrjevanje lastne nadčloveške moči, seveda z vso notranjo muko tega položaja (Pirjevec 2005: 28). Adam je res tvegaval vse in se pognal onkraj plamena:

In zdaj se je Adam zavedel, da mu ne preostane nič drugega kakor zbrati svoj zadnji pogum in prekoračiti poslednjo mejo in se zdrobiti v tisti prah, odvreči celo palico od sebe in izzvati vse, strgati celo kožo s sebe in se pognati. /.../ Bil je hip, manj kot hip. Potipal se je, če je res on, ogledal si je svoje nabrekle, okrvavljene noge, tudi nohti na rokah so mu bili prav tako brezkrvno beli in udrti kot prej. In ko je dvignil oči, so se svetili isti beli ledeniki kot prej – da, bil je on, Adam, človek, narejen iz zemlje. Tu je bil onkraj plamena, nedotaknjen, utrujen na smrt, toda vendar živ, bog, narejen iz zemlje. (Rebula 1994: 95.)

Rebula je svoje duhovno stanje leta 1971 opisal takole:

»Iz semenišča sem prinesel krščanstvo, ki je leta 1945 na idejni ravni izpuhtelo. Ostal sem kristjan, če hočete, bolj po občutju, po simpatijah, na miselni ravni pa sem se znašel, podobno kot današnja mladina, nekje v absurdu, v iskanju in v nekem popolnoma brezračnem prostoru. Treba je bilo let in let ne toliko iskanja kolikor trpljenja. Natanko pred desetimi leti je prišlo do nekega doživetja, ki mi je dalo občutek, da sem kot plavalec pristal na neki novi, povsem neznani celini, ki se ji nisem mogel načuditi. Začel sem jo takoj raziskovati v vse smeri.« (Šalamun - Biedrzycka 1995: 57.)

Svojo prvo pripoved o Edenu je označil kot provokativno prometejsko, če ne že ateistično novelo. Šlo je za duhovno stanje, ko je miselno in filozofsko pristal v absurdu, v coni nesmisla, še »preden se mu je življenje utemeljilo kot usidranost v neki Smisel, ki presega vse vidno in časovno«.

Povsem novo varianto edenskega motiva prinaša več kot dvajset let kasneje novela *Ob uri najkrajših senc* (*Snegovi Edena*, 1977). Tu nimamo več Adama kot prvinskega upornega človeka, ki zaupa v svojo moč in je divji v svojem zagonu, temveč se srečamo s podobo nemočnega človeka, obteženega z bremenom svoje zemeljske usode, razklane med edenskim spominom in grozo, a hkrati tudi lepoto zemeljskega izgnanstva, med religiozno in naravno, veristično eksistenco.

Strašno je bilo biti spet v njem in ne biti več isti – spet hoditi po raju in gledati edenska drevesa in edenske oblake in nositi v krvi ne več nekega edenskega večnomladega planja, ampak razpad in minevanje /.../. (Rebula 1977: 108.)

V Adamu ni več sledu ničejanske sle po moči, ampak zavest o brezizhodnem izteku človekove usode v smrt in možnosti njegovega padca v zločin (Pirjevec 2011: 14). Zgovoren v tem smislu je Kajnov obračun z rodnim bratom:

O, v mračen dan je bila z morilskim žvižgom zamahnila slonova kost. In Abel, plavalasi pastir /.../, je bil obležal z rokami od sebe, ko da je objemal zapoved, ki mu je velela v prah in pepel, medtem ko je Kajn odnesel rjovenje svoje vesti kdovekam. (Rebula 1977: 108.)

Pri Rebuli moramo na tem mestu izpostaviti njegovo usmerjenost v Absolutno, k Bogu, in njegovo odprtost do skrivnostnega, ki jo je s posebnim poslušom za antični svet odkrival že pri Grkih in Rimljanih. Prav to ga ločuje od mnogih *hommes de lettres* srednjeevropskega prostora, od Umberta Sabe, Itala Sveva, Roberta Musila ali Miroslava Krleža, če navedemo samo nekaj imen.

Podobno kot je zavezan kategoriji naroda in krščanstva, ki mu je odprlo obzorje večnega ter mu prineslo vrsto duhovnih srečanj – z Avguštinom, Dantejem, Pascalom, Newtonom in Maritainom – je, kot rečeno, zavezan tudi antiki, posebej grštvu in grškemu estetsko-spekulativnemu talentu. Ta ga je prevzel do dna, ne samo kot klasičnega filologa in profesorja klasičnih jezikov na slovenskih srednjih šolah v Trstu, temveč predvsem kot pisatelja. »Dve intuiciji grštva,« pravi v pogovoru z Jožetom Horvatom, »sta zame tako rekoč kategorialni: 1) uvid /.../ o tragičnosti človeške eksistence /.../ in 2) iz tega sledeči uvid o bistveni nezadostnosti sveta, nezadostnosti, ki sili Grka, da prebija obzidje imanence. /.../ Torej skrajni realizem, združen z zaletom v neskončno« (Horvat 2012: 162, 163).

Po Rebulovem mnenju gre za »najgloblje sporočilo, dano našemu planetu pred krščanstvom, obenem uvod vanj, tako z neutopičnim sprejemanjem človeške *condition* kakor s prebijanjem v transcendenco« (Horvat 2012: 163). Čudež

antike, katere sled je najti v mnogih Rebulovih besedilih, vidi v tem, da so se iz tedanje vse prej kot idilične stvarnosti, ki se kaže v suženjstvu ali gladiatorskih igrah, »vzdignili edinstveni vrhovi duha, ki z nezmanjšano silo svetijo v atomsko dobo«. Tu misli predvsem na filozofe in pesnike, kot so Platon in sv. Avguštin, Vergilij in Sofokles:

Marmorni sklop Partenona in Periklejev govor padlim Atencem, Sofoklova Antigona, Vergilijev klic po odrešenju, Tacitovo slikanje policijskega režima, Avguštinovo vrtnanje po skrivnosti biti in zavesti – kako malo primerljivo je s tem, kar je ustvarilo npr. XX. stoletje! Kje je beseda v svetovni literaturi, ki bi nazorneje pokazala izvorno tragičnost človeka in obenem nehote klicala po rešitvi iz te tragičnosti? (Košuta 2004: 12.)

Taka in podobna vprašanja zasledimo v njegovih številnih prozih, v prvi vrsti v že omenjenem zgodovinskem romanu *V Sibilinem vetru* (1968), v katerem se je Rebula pognal v napeto iskanje izhoda iz labirinta teme in brezupa. Obsežno romaneskno besedilo je pomaknjeno v svet antike, raste iz globokih grških in rimskih korenin, njegove ideje pa merijo v sodobnost, v dileme sodobnega sveta. Svojega osrednjega junaka Nemeziana, »iskalca Resnice«, je v njem oblikoval kot človeka s poganskim etosom, ki se nekako vendarle približuje krščanstvu. V njem je namreč živo prepričanje, da kljub globokim notranjim stiskam, nepotešenosti in obupu, ki se ga loteva v najbolj kritičnih položajih, le »ni plen kaosa, temveč da je predestiniran za Smisel« (Pirjevec 2005: 29). Iskanju Smisla pa se človek kot racionalno bitje nikakor ne more odpovedati. Zato je zahteva po resnici, pravici in lepoti po njegovem element, univerzalen in veljaven za vse čase, odkar obstaja človek. In prav v lepoti vidi Rebula enega izmed dokazov nesmrtnosti (Horvat 2012: 191).

Antika je med drugim zajeta tudi v krajšem proznem besedilu *Pogled na Helespont* iz zbirke *Snegovi Edena*, kjer se ob bregovih Helesponta srečamo s perzijskim kraljem Kserksesom in njegovim načrtovanim pohodom v Grčijo. Tudi tu odkrivamo pod antično davnino eksistencialna in ontološka vprašanja, najprej vprašanje minevanja in neizbežnosti smrti ter globoko zbežanost ob misli nanjo:

»Naj se tam doli izmenjavajo rodovi rib, kaj me briga,« je rekel Kserkses. »Naj se tudi posušijo vse te oljke na obali in naj namesto njih zrastejo druge. Ne prenesem pa, da mora to veljati tudi za človeka, razumeš?« (Rebula 1977: 135.)

Podobna bivanjska vprašanja, povezana s strahom pred smrtjo, zasledimo v noveli *Peter Kupljenik* (zbirka *Arhipel*, 2002), kjer je prikazana nenavadna življenjska usoda katoliškega duhovnika iz 16. stoletja, ki je postal protestantski pridigar in bil leta 1587 predan inkvizicijskemu sodišču v Vidmu. O tem beremo v zgodovinski povesti goriškega pisca Andreja Budala in v eni od *epskih slik iz naše reformacije* Antona Aškerca z naslovom *Mučeniki*. Novejša arhivska dognanja pa mečejo novo luč na tega izjemnega slovenskega verskega upornika. Iz zgodovinskih virov, ki jih navaja Lojzka Bratuž, izvemo, da se je njegova življenjska zgodba

končala v rimski ječi, kjer je preživel zadnja leta z znamenitima heretikoma: Tommasom Campanello in Giordanom Brunom. S slednjim je delil tudi enako usodo, saj je bil leta 1595 zaradi trdnega vztrajanja v novi veri obsojen na grmado in sežgan na rimskem trgu Campo dei fiori (Bratuž 2005: 141–147).

Rebula je pod vtisom novih odkritij napisal novelo, katere protagonist je, kot rečeno, prav gorenjski lutrovec Peter Kupljenik. S spretnim prepletanjem razmera skromnih zgodovinskih podatkov in bogate imaginacije mu je uspelo ustvariti pretresljivo zgodbo slovenskega heretika, tako da je polno zaživel v slovenski književnosti (Bratuž 2005: 146). Vprašanje, ki tega »slovenskega Bruna« – kot je zapisal Boris Pahor – muči tik pred tragično smrtjo, je naslednje:

Zame pa je vsa filozofija, teologija in magija v enem samem vprašanju. /.../ Ne v vprašanju, ali je Bog. Kot da ga lahko ne bi bilo. Ne v vprašanju, ali je Kristus Bog. Ko da lahko to ne bi bil. Še manj v vprašanju, ali ima obstajati kakšna Cerkev. Ko da bi to bilo brez pomena. Nič od vsega tega, od česar živijo univerze in se polnijo knjižnice. Zame obstaja eno samo resnično vprašanje. Vprašanje vprašan je: ali bo po smrti kaj z mano ali nič? Ali se bo v meni še kaj svetilo, se zavedalo, spominjalo, želelo, ljubilo, norelo ali pa bo tema in nič. (Rebula 2002: 119.)

Poseben sklop Rebulove proze je usmerjen izrazito k naravi, ki zna biti v samem središču pozornosti, morda celo najbolj sugestiven del njegove pesniške imaginacije. Pisatelj je vse prej kot gluha za naravno pojavnost in njeno pisano razkošje, ki ga do potankosti opazuje okoli sebe. Samo narava lahko nudi človeku tisto skladnost in celovitost, ki jo je z odtujitvijo od nje izgubil. Ta razpoložljivost življenju pod njegovim peresom ni zmeraj enako močna in odporna, je pa vendarle trajna in zmeraj zraven, v vseh žanrih in v vseh temah njegove proze, od romana, novele do dnevnika. Imanenca s svojo veristično ali poetično slikovitostjo včasih tudi konkurira transcendenci, drugič je z njo v ravnotežju, nikdar pa ni v popolnem razkolu z njo. Stvarem in dogajanjem okoli sebe namreč ne more pustiti obstajanja, ki bi bilo samozadostno, zgolj »regionalno«, zares imanentno. Vendar se zdi, da je prav živa narava tisto, pri čemer je najbolj sprijet z imanenco, z njeno prvinsko, zemeljsko substanco, ne da bi se seveda do kraja pogreznil vanjo. »Transcendencija mi daje dihati, upati, pričakovati. Imanenca je zarasla globel, transcendencija nebo nad njo« (Rebula 2001: 430). Prav narava zmore zato postati zelo poetičen medij njegovih metafizičnih iskanj. Preseženost poetične in sugestivne narave se začinja v njej sami, je do kraja ozemljena in hkrati ustvarja podobe, ki poženejo skoraj v čudežno nadresničnost, odprto univerzalnosti (Pirjevec 2011: 16).

Z vprašanjem minevanja in večnosti se tako spopada tudi v najbolj intimnem besedilu, v *Snegovih Edena*, ki je dalo celotni zbirki naslov in ki ga je v podnaslovu imenoval *Gobarjev dnevnik*. Gre za serijo kratkih, izjemno rafiniranih liričnih pejsažev, za Rebulov zagon v idilo, zdaj veristične, zdaj počlovečene, zdaj poduhovljene narave, kjer se prepušča domišljijškemu iskanju »gobe proti umiranju«. Bogato in odrešujoče početje, kot je lahko zanj odrešujoča podoba gozda in vsega tistega, kar živi in raste v njem (Pirjevec 2011: 16).

Dovolj mi je bilo slediti nekaj desetim metrov kolovozu /.../, da je namesto kulture zavladala okrog mene natura: iz nepokošenega se je skobacal v zrak tovor mesa in perja, pravi živi fazan. Ne manjšinec ne večinec: nič drugega kot fazan. Kaj fazan – na obronku nad senošetjo sta me čakala v travi dva jurčka! Eden rahel, krščanski, drugi bronast, marksistični. /.../ Tako torej: sredi jurčkov sem bil in sredi fazanov. (Rebula 1977: 196.)

Gre za preplet v regionalno zasajene predmetnosti in fantastike, ki pa sta trdno pripeti v dramo intimne, osebne eksistence. V preproste gobe – kot mikrokozmos živo pričujoče narave – s poetično suverenostjo polaga makrokozmos svoje biti. Samo ob naravi so se Rebuli lahko zapisale besede, ki razkrivajo vso njegovo intimno zlitost s stvarstvom. In to do tolikšne mere, da mu v njenem objemu zbledi celo misel na smrt (Pirjevec 2011: 17). »Gozd je bil očarljivo zamolkel /.../, čudovito se je dalo dihati tam, čudovito je bilo čakati, čudovito je bilo enostavno biti. Tako mi je bilo dobro, da bi najrajši gledal in čakal do konca« (Rebula 1977: 206).

Ob duhovni simboliki gob se je pazljivo ustavil tudi Igor Škamperle v svojem knjižnem eseju *Dotiki pokrajine*: »/G/obe so v starejši zgodovini pomenile dragocen vir duhovnih moči, ki omogoča upravljanje z vrati zaznave in duševni zavesti ponuja prestopanje različnih ravni bivanja« (Škamperle in Mezgec 2012: 71).

Dvojnost, o kateri je bil govor v pričujočem prispevku, omenja tudi Rebula sam. V intervjuju, ki je izšel pred nekaj meseci v *Primorskem dnevniku*, je razločno opozoril prav na dvojnost kot temeljno značilnost svojega pisanja. Hkrati pa je priznal, da se je doslej preveč ukvarjal s slovensko usodo, zato se je v svojem še nedokončanem delu odločil za nadnacionalno tematiko, iz katere Slovenci sicer ne bodo izključeni, ne bodo pa več v središču njegovega zanimanja. »Bo v bistvu,« pravi, »nadmacionalna tematika miselne in religiozne vsebine« (Muzetič 2012: 8).

Viri

Pirjevec, Marija (ur.), 2011: Essere uomo, uomo il più possibile... *La vigna dell'imperatrice romana*. Prev. Martina Clerici. Trst: Mladika. 7–17.

Rebula, Alojz, 1960: *Senčni ples*. Ljubljana: Slovenska matica.

Rebula, Alojz, 1968: *V Sibilinem vetru*. Ljubljana: Slovenska matica.

Rebula, Alojz, 1986: *Vrt bogov*. Ljubljana: Slovenska matica.

Rebula, Alojz, 1977: *Snegovi Edena*. Koper: Lipa.

Rebula, Alojz, 1991: *Na slovenskem poldnevniku*. Maribor: Obzorja.

Rebula, Alojz, 1994: *Vinograd rimske cesarice in zgodnje novele*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.

Rebula, Alojz, 1997: Žalostna postmoderna. *Delo. Književni listi*, 23. oktobra. 16.

Rebula, Alojz, 2001: Zemlja je razvalina Edena. *Nova revija* 20/225–227. 429–434.

Rebula, Alojz, 2002: *Arhipel*. Ljubljana: Slovenska matica.

Literatura

- Ara, Angelo, in Magris, Claudio, 2001: *Trst, obmejna identiteta*. Prev. Marija Cenda. Ljubljana: Študentska založba.
- Borovnik, Silvija, 2006: Kratka proza Slovencev v Avstriji. Novak Popov, Irena (ur.): *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik (Obdobja 23). 37–47.
- Bratuž, Lojzka, 2005: Zgodba o Petru Kupljeniku v slovenski književnosti. *Kranjski zbornik*. 141–147.
- Hladnik, Miran, 1998: Regionalizem in slovenska književnost. Kržišnik, Erika (ur.): *34. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. 103–114.
- Horvat, Jože, 2012: *Navdih in besede. Pisatelji in pisateljice s Tržaškega. Prva knjiga*. Trst: Mladika. 161–197.
- Košuta, Miran, 1994: Rebulizmi: 10 ključnih gesel iz književno-ontološkega besednjaka Alojza Rebule. *Slavistična revija* 42/4. 475–489.
- Košuta, Miran, 2004: Menuet za Rebulo (na 25 gesel) ali kramljanje ob pisateljevi 80-letnici. *Primorski dnevnik*, 21. julija. 12–14.
- Muzetič, Mirjam, 2012: Alojz Rebula ob visokem odlikovanju italijanskega predsednika Napolitana. *Primorski dnevnik*, 14. avgusta. 8.
- Pibernik, France, 1983: Alojz Rebula s slovenskega vidika (intervju). *Čas romana*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 37–52.
- Pirjevec, Marija, 1992: Tipologia della letteratura slovena a Trieste. *Letterature di frontiera/Letteratures frontalières* 2/1. 63–69.
- Pirjevec, Marija, 2005: Duhovna os Rebulove proze. Bratuž, Lojzka (ur.): *Rebulov zbornik. Ob pisateljevi osemdesetletnici*. Trst: Mladika. 27–33.
- Pogačnik, Jože, 1967: *Rusi most*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Spadaro, Stelio, 1978: Ragionando sulla cultura di convivenza. Interviste a Alojz Rebula /.../. *Il Territorio* 9/16–17. 72.
- Strutz, Janez, 1990: Casarsa, Materada, Vogrče, Rinken ali medregionalnost. *Primerjalna književnost* 13/1. 1–14.
- Šalamun - Biedrzycka, Katarina, 1995: *Umetniški vzpon Alojza Rebule*. Koper: Lipa.
- Škamperle, Igor, in Mezgec, Igor 2012: *Dotiki pokrajine*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Virk, Tomo, 2004: Problem vrstnega razlikovanja v kratki prozi. *Slavistična revija* 52/3. 239–279.